

Negacija

Nacionalizam je temelj svake države

Prilog anarhističkoj analizi nacionalizma na
postjugoslavenskom području

Nacionalizam je temelj svake države
Prilog anarhističkoj analizi nacionalizma na postjugoslavenskom
području
2023

Tekst je objavljen u trećem broju Antipolitike antipolitika.noblogs.org

negacija.anarhija.net

2023

Nacionalizam nas stalno “iznenađuje”, uvijek se ponavlja stalno pitanje njegove privlačnosti, njegove sposobnosti da mobilizira mase koje spremno jure u nove sukobe, ako ne ratne, onda one zamišljenje, mitološke. Uostalom, nacionalizam je upravo to, mitologija o tlu i krvi, o narodu i žrtvi, o “našoj” pravednosti i “njihovoj” agresiji. Pokazao se kao moćno oruđe u rukama države i kapitala, čije interese su mnogi štitili u ime zaštite nacionalnih interesa i ponosa, koje su osjećali kao svoje. Čak i onda kad se čini da nacionalni pokreti dolaze “odozdo”, zapravo je rezultat takvih pokreta uvijek jasan: još jača država i jača pozicija kapitala.

Suvremeni nacionalizam ne možemo gledati van okvira njegovog historijskog razvoja, odnosno kontinuiteta, jer od kad je postao pokretačka snaga, govorimo o jednoj ideologiji, koja se samo prilagođava kontekstu, ali u suštini uvijek ostaje ista. Od rušenja starih imperija i stvaranja nacionalnih država pa sve do danas, nacionalizam je stalno prisutan. Govoreći iz postjugoslavenskog područja, stalna prisutnost nacionalizma na ovim područjima, još od devetnaestog stoljeća, svoju je kulminaciju ostvarila nekoliko puta u posljednjih stotinjak godina. Nacionalizmi su imali razna imena, hrvatski, jugoslavenski, njemački, srpski, talijanski, mađarski i drugi, no u suštini su imali istu svrhu: postaviti novu vlast, utvrditi nečiju hegemoniju, a sve kroz mobilizaciju širokih masa, kako bi pobjeda bila potpuna i uvijek u “ime naroda”. Tko bi bio lud ginuti za interese države i kapitala? Ali u ime naroda i nacije, mnogi su spremni dati svoj život i još spremniji oduzeti život drugima. Taj mitološki ideal čistoće, neoklanjanosti i pravednosti prikazan kroz ikonografiju izmišljene povijesti, a sve pod šarenim krpama koje zovemo zastavama, stvara osjećaj zajedništva i pripadanja. Nedostižan cilj koji, poput obećanja raja, nudi izlaz iz loše situacije za koju su uvijek “oni drugi” krivi. I uvijek nudi bolju budućnost, koja nikad ne dolazi.

Kad pogledamo vlastitu nedavnu povijest, ne možemo se ne zapitati odakle je došao nacionalizam koji je uzrokovao najveći pokolj nakon Drugog svjetskog rata u Evropi? Nije li Jugoslavija bila prostor bez nacionalizma, ili barem prostor nove, jugoslavenske nacije i više etničkih skupina? Kako je uopće tretirano nacionalno pitanje u Jugoslaviji?

Sva ova pitanja nemaju jednostavan odgovor, ali neki od odgovora na njih nam mogu pokazati kako nacionalizam nije samo desničarski, već i ljevičarski, te da je upravo zbog toga “socijalistička utopija” lako postala nacionalistička distopija.

Ako pogledamo nacionalističke pokrete u prošlosti, poput fašizma u Italiji, ili nacizma u Njemačkoj, ne možemo ne primjetiti da su se i jedan i drugi predstavljali kao “antisistemski”, poput mnogih populističkih pokreta današnjice, i da su na isti način prividno izazivali stari poredak, prozivajući ga za nebrigu o “nacionalnim interesima”, “identitetu”, “tradiciji”, “nacionalnoj ekonomiji”, itd, dok su se istovremeno predstavljali kao glasnogovornici radničke klase ili “naroda” koji su za “snažnu, ali socijalnu državu”. Na kraju su, upravo uz pomoć starog poretka osigurali kontinuitet države i kapitalizma, što im je od početka bio i cilj.

U suvremenom svijetu istu takvu prividnu “antisistemsku” nacionalističku opciju, predstavljaju rat u Ukrajini, referendum u Kataloniji i Španjolskoj, Brexit u Britaniji, ili pak sukob oko imena Makedonije. Svi ovi primjeri imaju jednu poveznicu: svoju bazu nalaze u istoj nacionalističkoj ideologiji, iako naizgled s drugačijim predznakom. Ljevičarski ili desničarski nacionalizam imaju iste posljedice, to su pokazali svi ratovi za nacionalno oslobođenje koje su socijalističke vlade svijeta podržavale, baš kao i one kapitalističke. Nacionalizam se svima pokazao kao dobro oruđe.

Naša anarhistička solidarnost ne poznaje nacije, ne poznaje etničke i druge podjele! Protiv svake ideje nacije, države i kapitala!

Ako se osvrnemo samo na antifašističku borbu u Jugoslaviji, najveći organizirani antifašistički pokret na tlu okupirane Evrope i kratko analiziramo na kojim osnovama je bazirao svoje pozive na otpor stranom okupatoru i njegovim domaćim slugama, ali i što je imao za konačan cilj, vrlo lako ćemo doći do nekih zaključaka. Poziv na ustanak upućivan je “rodoljubima”, imao je nacionalni naboje, pozivao je na oslobođenje zemlje od stranog okupatora, itd. Naravno, pozivao je i na borbu protiv fašizma, ali je sebe vidio i kao rat za nacionalno oslobođenje. To se u posljednjoj fazi rata pokazalo izrazito važnim za novouspostavljenu vlast jer su partizani, tada već ustrojeni u Jugoslavensku armiju, preuzeli kontrolu nad dijelovima teritorija Italije i Austrije (koji i danas okupiraju te države), upravo zbog mogućnosti proširivanja vlastitog teritorija i nacionalnog oslobođenja područja naseljenih slavenskim stanovništvom. Antifašizam nije bio anacionalan u Jugoslaviji, imao je hrvatski, srpski, slovenski, bosanskohercegovački, albanski, makedonski i crnogorski predznak, ali i onaj jugoslavenski, kao ideju stvaranja nove nacije. Baziran na bratstvu i jedinstvu, kao jednom od bazičnih slogana, ipak je stvaranje nacionalne države, oslobođene od stranog okupatora, vidio kao svoj cilj. Hipotetski govoreći, ne možemo se ne zapitati, koliko bi otpor bio masovan da nije bila riječ o stranom okupatoru? Naravno, ovo ne umanjuje činjenicu da je borba protiv fašizma bila važna i široka, te da je obuhvaćala sve slojeve društva. Međutim, borba protiv fašizma nije jedino što se odvijalo, što nas dovodi do zaključka da sam antifašizam nije dovoljan, pogotovo ako je na bilo koji način patriotski orijentiran.

To prvenstveno možemo vidjeti kroz snažnu identifikaciju s državom, koja je nastala u krvavom ratu koji je ujedno bio borba za nacionalno oslobođenje. “Narodna” vojska, kao i kod svake nacionalne države, bila je sastavljena od svih, tako da su svi muškarci stariji od 18 godina bili vojnici, vojska je bila jedan od čvrstih temelja građenja nove države. U tom smislu, društvo je bilo prilično militarizirano, a vojska je bila prisutna u mnogim segmentima društvenog, političkog i kulturnog života. Na razini anegdote možemo samo spomenuti vojnu emisiju “Dozvolite da se obratimo”, koja je na državnoj televiziji prikazivana svake nedjelje prije podne. Snažna identifikacija sa državom kao “svojom” i vojskom kao garancijom sigurnosti, pokazala se mnogo puta kao put u pokolj, još od prvih dana nacionalizma i Francuske revolucije.

Osim toga, ta identifikacija sa “domovinom” i glorifikacija “domovine”, bila je prisutna od najranijih dana pa su tako mnoge dječje knjige bile

prepune državnih zastava, slavila se veličina i važnost domovine, njena ljepota i snaga, njeno zajedništvo i zaštita. Domovina i podsjećanje na to kako je krvavo izborna njena sloboda, bile su nedodirljive kategorije.

Jugoslavenska vlast je vidjela svoju unutrašnju strukturu kao rješenje “nacionalnog pitanja” kroz stvaranje nacionalnih država (republika) koje su činile federaciju (uz autonomne pokrajine) i time zapravo ideja nacije bazirane na etničkoj pripadnosti nikad nije prestala biti prisutna. Ta ideja “krvi i tla” ili “jednog naroda, jedne nacije, jedne zemlje”, opstala je unatoč deklarativnom “bratstvu i jedinstvu”, koje je svakako bilo prisutno za velik broj ljudi, no za republičke vlasti to nije nužno bilo tako. Jedan od zanimljivih primjera u tom smjeru je jezična politika koja je gotovo cijelo vrijeme postojanja socijalističke Jugoslavije bila mjesto sukoba. Iako federacija nije imala službeni jezik, hrvatski/srpski su imali prednost pred ostalim jezicima (govorili su se još makedonski, slovenski, albanski, mađarski i nekoliko manje zastupljenih jezika). Položaj, naziv i standard hrvatskog i srpskog, iako je riječ o različitim varijantama istog jezika, bili su pitanje stalne rasprave pa onda i sukoba koji su u nekoliko navrata kulminirali i izazvali nacionalističke tenzije u zemlji. Iako su ove rasprave često bile akademskog karaktera, ne treba zanemariti njihov utjecaj jer je upravo dio akademije odigrao važnu ulogu u očuvanju i građenju nacionalističke ideologije. Osim toga, ne treba zaboraviti da je standardizacija jezika jedan od ključnih alata građenja “nacionalnog identiteta”. Tako su i po pitanju jezika republičke vlasti odlučivale o tome na kojem jeziku će objavljivati svoje službene dokumente.

Republičke vlasti su predstavljale temelj nacionalnih država koje će u devedesetima proglasiti svoju samostalnost. Partijski kadrovi Saveza komunista Jugoslavije, odnosno republičkih partijskih organizacija masovno su 1990. godine prešli u nove nacionalističke partije i time predstavljali ne samo institucionalni, već i kadrovski kontinuitet države. Primjerice, samo u Hrvatskoj je iz SKH (Savez komunista Hrvatske) u novoosnovani HDZ (Hrvatska demokratska zajednica) prešlo 97.000 članova (preciznije, prvo 27.000, a onda nakon izborne pobjede još 70.000). Time je zapravo nova nacionalistička partija simbolički postala nasljednica stare partije. Od ljevice do desnice je bio samo jedan korak – nova partijska iskaznica. Iako je nacionalno pitanje do tada bilo prisutno, o njemu se od ovog trenutka drugačije govorilo, pitanje dominacije i nove podjele teritorija zahtjevalo je široku mobilizaciju pa samim time i novo “nacionalno buđenje”. Taj proces je pokrenut nešto ranije, od strane nekoliko različitih aktera. Da-

nas znamo (iako većini u vrijeme kad se događalo nije bilo poznato) da su republičke tajne službe vodile međusobni tihi “rat” cijelo desetljeće prije raspada Jugoslavije, u Hrvatskoj je katolička crkva početkom osamdesetih pokrenula rehabilitaciju Alojzija Stepinca (kardinala katoličke crkve osuđenog zbog suradnje s nacističkom Nezavisnom državom Hrvatskom) i niz drugih akcija usmjerenih prema širenju novog “nacionalnog duha”, navijačke skupine, kao svojevrsan pokazatelj dominantnog političkog trenda, sve su više svoje sukobe bazirale na nacionalnim podjelama, a manje na međugradskim i regionalnim, kako je to bio slučaj do tada. U Srbiji je obilježena godišnjica Kosovske bitke, mitološki sukob iz srpskog nacionalističkog folklor, Milošević je zajašio na nacionalistički val, a na Kosovu i u dijelu Makedonije se već cijelo desetljeće prije raspada SFRJ odvijao rat niskog inteziteta o kojem su mediji sustavno šutjeli i tek šturo izvještavali. Krajem osamdesetih, situacija je već bila pripremljena za krvavi obračun, samo je trebalo podijeliti nove fotelje i uvesti “nove” (a zapravo stare) aktere koji će povesti “narod” u novu “nacionalnu pobjedu”. U trenutku kad se sve to zbiva, cijela priprema izgleda kao da “narod” sam traži izlaz u nacionalizmu, te da je riječ o autentičnom pokretu odozdo, no zapravo imamo na djelu niz aktera koji stvaraju ili dopuštaju takav razvoj situacije zbog svojih interesa i interesa budućih država. Za države je to posve normalan način djelovanja.

Naravno, proces pokretanja sukoba nije bio posve jednostavan jer velik dio društva nije želio rat, niti je smatrao da je nacionalizam nešto dobro ili da je rat rješenje nagomilanih problema. Prijetnje, masovni “narodni” skupovi, dizanje barikada, naoružavanje (samostalno ili organizirano od ove ili one republičke vlasti ili vojske), ubijanje pojedinaca koji su se i na institucionalnoj razini opirali ratnom sukobu, dizanje u zrak spomenika antifašističkoj borbi, dizanje u zrak i paljenje kuća susjedima “krive” etničke pripadnosti, širenje straha, sustavna nacionalistička propaganda kroz medije i mnoge druge gadosti, bile su dio mehanizma koji je podizao novu razinu nacionalizma i mržnje prema “drugima”. U trenutku kad je pokrenut rat i granate padaju po svuda, a ratne operacije odnose sve više života, nacionalizam je do te mjere normaliziran i sveprisutan da je svaka kritika gotovo nemoguća jer ne dopire do gotovo nikoga.

Već i ovaj površan osvrt na gradnju i kulminaciju nacionalizma u Jugoslaviji daje jasnu ideju o tome da je nacionalizam, dolazio on naizgled “odozdo” ili “odozgo”, uvijek isti i više ili manje kontroliran proces čiji cilj je uvijek jednostavan: još više moći i bogatstva za staru/novu vlast.